

UOT 372.891.

Gülsüm Məmməd qızı Hacıyeva

Bakı şəhəri, Xətai rayonu 55 nömrəli məktəbin coğrafiya müəllimi

COĞRAFIYA DƏRSLƏRİNDƏ DİDAKTİK TAPŞIRIQLARIN ŞAGİRDLƏRİN İDRAK FƏALİYYƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDAKI ROLU

Гульсум Мамед гызы Гаджиева

учитель географии школы №55 Хатаинского района гор. Баку

РОЛЬ ДИДАКТИЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

Gulsum Mammad Hajiyeva

teacher of school geography №55 Khatai district of Baki city

THE ROLE OF DIDACTIC TASKS IN THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN GEOGRAPHY LESSONS

Xülasə. Didaktikanın öyrənmə və təhsil nəzəriyyəsi kimi kökləri əsrlərin dərinliklərindədir. İlk dəfə, bildiyimiz qədər, "didaktika" termini müəllimlik sənətini ifadə etmək üçün alman müəllimi V. Rathkenin (1571-1635) yazılarında meydana çıxmışdır. Eyni şəkildə, Y.A. Komenski didaktikanı "hər kəsə hər şeyi öyrədən universal bir sənət" olaraq şərh etdi. 19-cu əsrin əvvəllərində alman pedaqoq J.F. Herbart didaktikaya vahid və ardıcıl tərbiyə təhsili nəzəriyyəsi statusu verdi. Pedaqoji fikir tarixində didaktikanı gah təhsil, gah təlim, gah da təlim və təhsil nəzəriyyəsi kimi aydınlaşdırmaq cəhdləri olmuşdur. Bu cəhdlərə baxmayaraq, deyə bilərik ki, əslində didaktika təhsil və təlim haqqında nəzəriyyədir.

Açar sözlər: didaktika, coğrafiya, öyrənmə, təfəkkür, idrak, tapşırıq, təhsil, təlim, öyrənmə, nəzəriyyə

Резюме. Теория обучения начала формироваться уже тогда, когда возникла осмысленная необходимость передать потомкам накопленные достижения. Впервые, насколько известно, термин «дидактика» появился в сочинениях немецкого педагога Вольфганга Ратке (Ратихия) (1571-1635) для обозначения искусства обучения. Аналогичным образом, как «универсальное искусство обучения всех всему», трактовал дидактику и Ян Амос Коменский. В начале XIX века немецкий педагог Иоганн Фридрих Герbart придал дидактике статус целостной и непротиворечивой теории воспитывающего обучения. В истории педагогической мысли были попытки разъяснить дидактику как образование, обучение или теорию преподавания и обучения. Несмотря на эти усилия, можно сказать, что на самом деле дидактика - это теория воспитания и обучения.

Ключевые слова: дидактика, география, обучение, мышление, познание, задание, образование, обучение, изучение, теория

Summary. Didactics, like the theory of learning and education, has its roots in the depths of centuries. For the first time, as we know, the term "didactics" appeared in the writings of the German teacher W. Rathke (1571-1635) to express the art of teaching. Similarly, J.A. Kominski described didactics as "a universal art that teaches everything to everyone." In the early 19th century, the German educator J. F. Herbart gave didactics the status of a unified and consistent theory of educational education. In the history of pedagogical thought, there have been attempts to clarify didactics as either education, training, or teaching and learning theory. Despite these efforts, we can say that in fact didactics is a theory of education and training.

Key words: didactics, geography, learning, thinking, cognition, task, education, training, learning, theory.

Şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətlərinin inkişafı ən çox diqqət çəkən məsələlərdəndir. Öyrənmədə fəaliyyət prinsipinin həyata keçirilməsi müəyyən xüsusiyyətlərə malikdir. Buna görə təlimin təşkilinə fərqli bir yanaşma lazımdır. Bu yanaşma təhsil prosesində şagird və müəllim mövqelərini dəyişməyə imkan verməlidir. Öyrənmədə idraki marağın formalaşması vacib bir vasitədir. Bacarığı təkbaşına formalaşdırmaq, biliklərini artırmaq üçün şagirdlərdə öyrənməyə maraqlı olmaq lazımdır. Bu həm də təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi baxımından da əlverişlidir.

Məktəbdə tədris olunan fənlər bilik, bacarıq və vərdişlərini genişləndirməlidir. Bu vəzifənin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi əsasən şagirdlərin idrak fəaliyyətinin formalaşmasından asılıdır.

XXI əsrdə həyatımızın bütün sahələrində yaşanan sürətli inkişaf dünyanı qlobal bir məkan halına gətirmişdir. Bu baxımdan da insan və məkan əlaqələrini araşdıran bir elm sahəsi olan coğrafiyanın tədrisinin də əhəmiyyətini artırmışdır. Dünyanın kompleks əlaqələrini anlamaq, təbiət və insana aid müxtəlif problemləri həll edə bilmək, davamlı bir gələcək qura bilmək, ancaq coğrafi təhsil ilə anlaşılacaq, yadda qalan, istifadə edilə bilən bir bacarığa çevirmək mümkündür.

Coğrafiya insanlıq tarixi qədər qədim olan bir elmdir. Yerlərin müxtəlif ərazilərinin təbii şəraiti və təsərrüfatı haqqında insanların konkret biliklərə olan praktik tələbatı hələ uzaq keçmişdə coğrafiyanın meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Hər bir xalq öz ölkəsi, həmçinin başqa ölkələr haqqında ən zəruri faktiki biliklərə yiyələnməyə can atırdı.

Müasir dövrdə coğrafiya təkcə şəhər, göl, çay adlarının əzbərlənməsi üçün deyil, düzgün üsul və vasitələrlə öyrənilərək, proqnozvermə, dəyərləndirmə, müqayisə etmə, səbəb-nəticə əlaqələrini qurma kimi vacib bacarıqlar formalaşdıran bir elmə çevrilməkdədir.

Coğrafiya fənni şagirdlərdə məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirir. Bu, həm də verilən tapşırıqlardan çox asılıdır. Coğrafiyanı tədris edən müəllimin özünün də təfəkkürü yüksək səviyyədə olmalıdır ki, verdiyi tapşırıqlar hafizəni formalaşdırmasın. Hər birimiz yaddaşa doğuluq, lakin təfəkkürümüz təhsillə formalaşır.

Coğrafiya, şagirdlərə dünyanı öyrənməklə yanaşı, onların yaradıcı potensialını da inkişaf

etdirməyə imkan verən maraqlı bir fəndir. Yaradıcı təfəkkür yeni mədəni və ya maddi dəyərlər yaratmağa imkan verən daxili potensialdır. Hər bir uşağın bacarıq və istedadları var. Müəllimin vəzifəsi şagirdlərin fəaliyyətlərini idarə etmək, onların qabiliyyətlərini üzə çıxartmaq, yaradıcı bacarıqların inkişafına kömək etmək, dünyanın öyrənmə prosesinə mümkün qədər şagirdləri cəlb etmək və bilik və bacarıqlarının formalaşmasına kömək etməkdir.

Şagirdlərin tədris prosesində yaradıcı potensialının inkişafına imkan verən bir sistem istifadə edilsə, onların təhsil keyfiyyəti artacaq və sosial mədəniyyətin inkişafına imkan verən sosial cəhətdən yaradıcı bir şəxs yetişdiriləcəkdir.

Müasir tədris praktikasında coğrafiya, oyun texnologiyaları çox populyardır. Oyunlar şagirdin yaradıcı şəxsiyyətinin formalaşmasına çox kömək olur. Onlarda problemləri vurğulamaq və qərar vermək bacarığını formalaşdırır. Mövzuya marağı inkişaf etdirir. Şagirdlərin təlim boyu axtarışlarını və öz mövqelərinin formalaşmasını stimullaşdırır. Didaktik oyunlar uşaqlarda nitqin inkişafı, nitq qüsurlarının aradan qaldırılması prosesində əsas rol oynayır. Müasir təlim şagirdin maraqlı və tələbatlarına, bilik səviyyəsinə, imkan və qabiliyyətinə uyğun təşkil olunmalı, dərstdə müxtəlif xarakterli oyunlar apararaq idrak prosesini, təfəkkürü fəallaşdırılmalıdır. Müəllimin bələdçi, istiqamətləndirici rolu, düzgün qurulmuş şagird-müəllim, şagird-şagird münasibətləri təhsilalanın özünə inamını artırır, onu fəallaşdırır.

Bir neçə didaktik oyunun xarakteristikasına nəzər salaq:

1. "Kim daha cəld, kim daha doğrudur?!"- Şagirdlərə 0 və 1 yazılmış kartlar paylanılır. Müəllim müəyyən coğrafi ifadələr oxuyur. Şagirdlər oxunan ifadələrin düz hesab etdiklərinə "1", səhv hesab etdiklərinə isə "0" kartını göstərir. Məsələn,

- Atlantik okeanında şelf zonası minimum sahəni tutur;

- Sakit okeanda Comorian, Bengal, Guiana cərəyanları var;

- Sakit okean ən böyük okeandır;

- Şimal Buzlu okean ən kiçik okeandır;

- Hind okeanı cənub yarımkürəsində yerləşir;

- Atlantik okeanı ən qədim okeandır;

- Hind okeanında orta okean tirləri yatağı üç hissəyə bölür;

- Hind okeanının səth suyunun temperaturu ən soyuqdur;

- Sakit okeanda cərəyanlar meridianlara istiqamətlənmişdir.

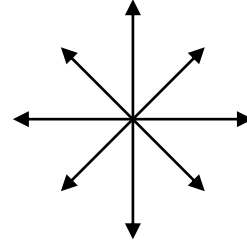
2. “Nədir? Kimdir?”- Şagirdlərdən biri sinifdən çıxır. Digər şagirdlər mövzu ilə bağlı bir söz müəyyənləşdirirlər, məsələn "qeyzer". Sinifdən çıxan şagird geri çağırılır. O, suallar verməklə şagirdlərin düşündükləri sözü tapmalıdır. Sözü tapmağa çalışan şagird sinfə suallar verir. Ancaq onlara cavablar yalnız "bəli", "yox", "qismən" ola bilər. Oyunu daha mütəşəkkil etmək üçün cavab və yeni sual arasında bir dəqiqədən çox olmamaqla yanaşı, cavab sayını 10 ilə məhdudlaşdıraraq biləcəyiniz şərtlər təyin edə bilərsiniz. Qalib, az sual verməklə sözü təxmin edə biləndir. Oyun şagirdlərə məntiqli düşünməyi, sualları düzgün qoymağı, cavabları müqayisə etməyi, düzgün nəticələr çıxarmağı öyrədir.

3. “Coğrafi əlifba”- Bir hərf təyin olunur, məsələn "A". Şagirdlərə fərdi, yaxud cütlərlə müəyyən bir vaxt ərzində bu hərfə başlayan və öyrənilən mövzu ilə əlaqəli sözlərdən ibarət bir siyahı hazırlamaq tapşırılır. Ən uzun siyahısı olan komanda qalib gəlir.

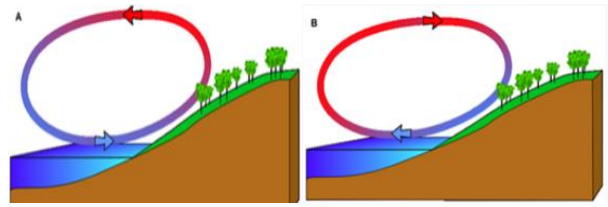
4. “Üç cümlə”- Müəllim qısa bir mətn oxuyur. Şagirdlər mətnin mahiyyətini üç sadə cümlə ilə çatdırmalıdır. Oyun çox vacib bacarıqlar inkişaf etdirməyə kömək edir – diqqətlə dinləmək, əsas məğzi vurğulamaq, habelə plan, esse tərtib etməyi öyrədir.

5. “...ən...” - Müəllim coğrafi obyektlərin adlarını deyir, şagirdlər isə bu obyektə "ən..." sözünün nə üçün tətbiq oluna biləcəyini izah etməlidirlər. Obyektlər: Avrasiya, Alp, Yenisey, Himalay, Ölü dəniz, Baykal, Everest, Tibet, Xəzər, Çerapunca Yantsızı, Ladoqa, Bazar düzü, Hind okeanı, Sakit okean, Kür çayı, Araz çayı. Məsələn, Sakit okean ən böyük okeandır.

6. “Adlandır” – Bu oyun zamanı şagirdlərə hər hansı coğrafi obyektin şəkli verilir və onu adlandırmaq tapşırılır. Məsələn, Üfünün tərəflərini yazın:

7. “Şəklə bax və izah et” – Şagirdlərə mövzuya uyğun hər hansı bir şəkil verilir və onlara şəkli izah etmək tapşırılır. Məsələn, “Külək” mövzusunda bu şəkildən istifadə etmək olar. Şagird şəklə baxaraq, onun briz küləyi olduğunu deməli və bu külək haqqında danışmalıdır.

Problemin aktuallığı. Tədqiqat işlərini təşkil edərək şagirdlərə verilən tələblər: müstəqil fərdi fəaliyyətin əsas elementlərinin bacarıqlarını inkişaf etdirmək, tədqiqat planı tərtib etmək; müxtəlif məlumat mənbələrinin istifadəsi, alınan məlumatların işlənməsi (qeyd etmək, mücərrədləşdirmə, müqayisəli analiz, diaqramların, sxemlərin istifadəsi).

Problemin elmi yeniliyi. Şagirdlərə məktəbdən kənar tədqiqat işləri verərkən, yaradıcı axtarışın məzmununu və istiqamətini müəyyənləşdirərkən onların mövcud təcrübəsini, eləcə də peşə yönümlərini nəzərə almaq vacibdir. Tapşırıqların müxtəlif formaları hər bir iştirakçıya özünü sübut etməyə imkan verir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat zamanı şagirdlərdə vətəndaş tərəkürü, ünsiyyət mədəniyyəti, müstəqillik və demokratiklik, kreativlik, riyazi və iqtisadi savadlılıq, İKT savadlılığı, tolerantlıq və s. kimi bacarıqların formalaşdırılması qarşımızda duran ən böyük vəzifələrdəndir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu) // - Bakı: “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, - 2007, № 2.
2. Z. Eminov, Coğrafiya 6. / Dərs vəsaiti / Z. Eminov, Z. İmrani, A. Əliyeva, T. İsmayılova.– Çapaşoğlu, - 2021.
3. İnteqrativ kurikulum: Mahiyyəti və nümunələr. / Müəllimlər üçün vəsait (müəllif qrupu) - Bakı, - 2005. (İREX təşkilatının xətti ilə)
4. Müəllim hazırlığının və orta təhsilin perspektivləri(qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında) / Müəllimlər üçün vəsait. (müəllif qrupu) // Bakı: - 2005. (İREX təşkilatının xətti ilə)

E-mail:haciyeva55@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.*, dos. **A. Hacıyev**

ped.ü.fəls.dok. **Ə. Gərayev**

Redaksiyaya daxil olub:20.09.2021.